

Д. ТОШЕВА-НИКОЛОВСКА, Јустинијан. Дигести (Избор од брачното право: 23-24), Скопје, 2019, 198 pp. ISBN: 978-608-245-346-8.

La publicació d'aquesta traducció dels llibres vint-i-tresè i vint-i-quatrè del *Digest* de Justinià es compta entre les rareses de la vasta producció bibliogràfica dels estudis clàssics actuals, i sobta més si parem compte en la importància d'aquesta obra al pla antropològic i social. El volum està pensat per a una àmplia audiència de caràcter multi-disciplinar i no especialista, per la qual cosa estalvia el text grec i dedica gran atenció a atansar el lector a la temàtica tractada.

El text original no és pas una primera redacció, sinó la revisió d'una primera versió del *Digest*. Aquesta tasca de revisió es data el 534, l'any en què va concloure la tasca dels experts encarregats de dur a terme la compilació de les fonts del dret romà. Som, doncs, davant d'un text llatí, on l'autora en realitat continua una línia de recerca que ja havia assajat anteriorment¹. Els dos llibres triats, XXIII i XXIV, tenen com a destinatari el dret matrimonial i entre els seus objectius hi ha la persecució de la bigàmia i la poligàmia.

La comparació amb l'Atenes del segle IV aev. resulta en aquest cas instructiva i cridanera alhora, perquè arran de les guerres sostingudes de manera gairebé ininterrompuda entre el 431 i el 404 primer i el 395 i el 387 després la piràmide demogràfica atenesa se n'havia vist fortament afectada. Per tal de restaurar-la, el sistema legal atenès va permetre i encoratjar la bigàmia. La necessitat de reconstituir un cos de ciutadans delmat impel·lia el legislador a una mesura que tenia a més a més altres avantatges no pas menors². Però aquesta opció, que Ateneu recorda per com en tractaven els poetes còmics³, no era possible a una societat compromesa amb el control matrimonial, monogàmia inclosa, establert per la tradició religiosa cristiana. El lector avesat als texts de la Grècia clàssica ha d'agrir l'aparició d'una obra com aquesta, que salva les dificultats pròpies d'una cultura altobizantina molt distant de la descrita pels teòrics del dret familiar àtic.

D'altra banda, la traducció del *Digest* implica una precisió lèxica que salvi les dificultats hermenèutiques pròpies d'una llengua tècnica, la del dret romà, que presenta nombroses falses concomitàncies no només amb la ciència jurídica d'altres cultures, ans també amb el dret romà d'altres èpoques. L'evolució de la societat romana mateixa ofereix ja una problemàtica precisa, on el *mos maiorum* es veu contradit per la pràctica social⁴. Que el dret matrimonial era font constant de conflictes ho assevera l'atenció que hi prodiguen juristes com Ulpià, Papinià, Marcià i Modestí. A la societat protobizantina, encara sotmesa a controvèrsies religioses que hi feien néixer conflictes civils, l'oposició entre l'or-

1. D. Tosheva, *Законом на дванаесет таблици*, Меѓународен Славјански Универзитет, Витола 2018.

2. Que per la manca de ciutadans amb qui contraure matrimoni hi hagués un gran nombre d'ateneses excloses del projecte vital habitual per a les dones lliures de l'Antiguitat, centrat en la vida familiar i la procreació, representava un problema social i personal de difícil remei. La substitució dels ciutadans per estrangers i metecs hauria trencat els esquemes ideològics i culturals de la ciutat-estat.

3. Ath. *Deipn.* 556. Per a un estat de la qüestió, A. Biscardi, *Αρχαίο Ελληνικό δίκαιο*, Atenes 1991 (= *Diritto greco antico*, Milà 1982), 180-194.

4. D. Tosheva, «Како *adulterium* станува *preљуба* во римското право», *Philological Studies* 17, 2019, 44-62.

denació legal tardoimperial i els usos cristians no podia ésser més neta. Com casar amb les observacions de Sèneca l'encomi de la virginitat del cristianisme dels primers segles?⁵

La conciliació de les necessitats socials –on cal introduir el concepte de classe per a entendre les estratègies imposades– i la doctrina religiosa s'albira ja al Concili de Gangra, el 340, que condemna la privilegiació de la virginitat, i per tant del celibat. Hi ha, doncs, un ja antic rerefons de pulsio entre la realitat político-social i l'herència. A aquest pulsio s'afegiran els interessos imperials, els mateixos que patrocinaran la redacció del *Digest*⁶. El coneixement d'aquestes polèmiques jurídiques interferides per interessos religiosos i polítics esdevé inexcusable per al reeiximent d'una traducció de l'obra⁷.

Una de les eines metodològiques per a l'obtenció de traduccions fiables ha estat la comparació del *Digest* amb els contractes matrimonials i resolucions judicials sobre els mateixos preservades als papirs contemporanis. Afortunadament, l'existència dels materials papirologics forneixen els lectors moderns d'un context i d'una carnadura de què les compilacions legals no disposen⁸. Resulta cridanera i atractiva aquesta implicació de la tasca del filòleg dins les del jurisconsult i l'historiador.

Les més de cent cinquanta pàgines de la traducció (pp. 36-193) van acompanyades d'un aparat de cent dotze notes, que juntament amb les prop de trenta de la introducció i la bibliografia (pp. 7-34) posen a l'abast del lector la informació necessària, tant genèrica com de detall, per a una lectura profitosa. Clouen el volum un lèxic de termes tècnics (pp. 194-197) i una taula cronològica (pàg. 198). –JORDI REDONDO. *Universitat de València*.

5. Sen. *Ben.* III 16, 2 *Numquid iam ulla repudio erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles feminae non consulum numero sed maritorum annos suos computant et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii?* Comparem la potser exagerada crítica senecana amb el model de vida expressat per l'autor del relat hagiogràfic que entronitza els personatges dels perfectes esposos, Julià i Basilissa, els eters verges, *Passio SS. Iuliani et Basilissae* 4: *el venerable fill, conforme exhauria el lapse des dies, vetllava dia i nit i amb els seus precs demanava a Déu que per cap raó no malaguanyés la virginitat que li havia sigut confiada.*

6. D. Daube, «The Marriage of Justinian and Theodora. Legal and Theological Reflections», *Catholic University Law Review* 16, 1967, 380-399.

7. D. Tosheva, «Unlawful marriages in Justinian Novels», on M.B. Panov (ed.) *Identities*, Skopje 2020, 121-132; «Јустинијан, Новела 14 «Против подведувањето и проституцијата», *Systasis* 39, 2021, 22-32.

8. D. Tosheva, «Брачен договор од Римски Египет (P.Oxy. X.1273)», *Systasis* 32, 2018, 81-89; «Птолемајски брачни договори», *Systasis* 36, 2020, 27-49; «Brother-sister marriage agreement and property distribution in BGU I 183 (provincial law applied)», *Право и политикологија*, Vítola 2020, 103-108.